

Irodalmi emlékhelyek

Vörösmarty Mihály Emlékmúzeum

*„Születésem történt nemes
Fehér vármegye Nyék nevű
helységében...”*

A nemesi származású és évszázadok óta e tájon élő Vörösmarty család nem tartozott a vagyonos földbirtokosok közé. Idősebb Vörösmarty Mihály gazdatiszt volt a Nádasy-uralomban.

1800. december 1-jén megszületett a család harmadik gyermeke, két lány után az első fiú, Mihály, s a népes család számára már szűknek bizonyuló házból ekkor költöztek a mai emlékmúzeum épületébe. A költő gyermekéveinek emlékei ehhez a házhoz kötődtek, itt nevelkedett, ide járt haza a fehérvári gimnáziumból, később Pestről apja 1817-ben bekövetkezett haláláig. (Akkor a családnak a gazdatiszti lakást el kellett hagynia.) Érthető tehát, hogy amikor 1837-ben Garay János tudósítást és verset közölt Nyékről, és ezt az épületet tekintette Vörösmarty szülőházának, a költő nem tiltakozott. A ház képe – a belső udvar felől megörökítve – így kerülhetett rá a Vörösmarty Mihály Minden Munkái második kiadásának címlapjára is 1847-ben. Ez a magyarázata annak, hogy a későbbi évtizedek tudományos és ismeretterjesztő írásaiban a két épület gyakran felcserélve vagy azonosítva szerepel.

Vörösmarty Emlékmúzeum, Kápolnásnyék

A szülőház, mely a község területén állt, a II. világháború alatt súlyosan megrongálódott, ma már nyomaiban sem található. A lakóház Kresz Mária néprajzkutató nagylelkű ajándékként állami tulajdonba került.

Az emlékmúzeum 1950-ben, a költő születésének 150. évfordulóján nyílt meg. Az azóta már többször felújított kiállítás a XIX. század első felének hangulatát idézi. A szobák berendezése, a bútorok, a tárgyak olyanok, amelyekhez hasonlók Vörösmarty hétköznapi világát alkották. Mindenütt felirat emeli ki az eredeti relikviákat, amelyek a költő személyéhez vagy családjához kötődnek. Itt van Vörösmarty íróasztala, és egy hatfiókos, intarziás komód, mely a család hagyatékából való. Értékes és érdekes darab az a kobaltkék keretben apró pöttyökkel, virágokkal díszített tál, melynek hátoldalán a következő, tintával írott szöveg olvasható: „Ez a pecsényéstál egykor Vörösmarty Mihályék háztartásában szolgált, tehát a nagy költőnek személyesen használt tulajdona volt. Mikor Vörösmarty Mihály 1855-ben mint már nagy beteg Pestre költözött, neje egyes apró holmikat eladott...”

A falakon a költő és Perczel Etelka portréja, metszetek Baróti Szabó Dávid, Berzsenyi Dániel, Czuczor Gergely, Virág Benedek és Széchenyi István arcképével. A dokumentumok között olvasható id. Vörösmarty Mihály levele, melyben szegénységi bizonyítványt kér a vármegyétől, hogy fia ösztöndíjban részesülhessen. Látható néhány lap a székesfehérvári gimnázium 1811/12. évi anyakönyvéből, és a II. grammatikai osztály névsora tanulmányi rangsorban. A vitrinekben Vörösmarty munkái, közöttük a Székesfehérváron megjelent A bujdosók és a Csongor és Tünde.

1866. május 6-án avatták fel Székesfehérváron az országos mozgalom eredményeként született első Vörösmarty-szobrot, Vay Miklós alkotását. A leleplezési ünnepséghez kapcsolódik a dokumentumok másik csoportja, többek között Arany János és Deák Ferenc levele.

A kerttel övezett épület előtt áll Vigh Tamás szobrászművész alkotása: Vörösmarty Mihály portréja.

Vajda János Emlékkiállítás

*„Oh lelkem gyönyörűsége,
Boldogságom menedéke,
Szülőföldem szép vidéke*

*Szép fiatal sűrű erdő
Illatot, bűbajt lehellő
Tündérek, csodák tanyája...”*

A váli erdőt tartotta a szülőföldjének, ide vágyott mindig vissza Vajda János, pedig Pesten született 1827-ben, és ott is halt meg hetven évvel később.

Apja, Vajda Endre, Ürményi József országbíró husárja volt Pesten, innen került Vábra uradalmi erdősznek. Vajda János néhány hónapos volt, mikor beköltöztek a „magányosan álló, nádfödeles” erdei házba. Népes családban – kilencen voltak testvérek – és festői környezetben nőtt fel. „Gyermekkoromat tartom életem legboldogabb idejének... olyan boldog és naiv voltam, mint Ádám a Paradicsomban. Valóságos Kánaán, Paradicsom, Eldorádó volt ez a hely.”

Tízéves korában a fehérvári ciszter gimnázium diákja lett, innen Pestre került, de szülei 1863-ban bekövetkezett tragikus haláláig, hosszabb-rövidebb időre mindig visszatért ide megnyugodni, megpihenni. A gyermekkoros vidéke, a váli erdő szépsége, hangulata, békeje költészetének fontos eleme maradt élete végéig.

Az erdőszházban 1955-ben nyílt először emlékkiállítás. Többszöri újrárendezés után – a legutóbbira 1985-ben került sor – jelenleg népi bútorok láthatók itt. A ház eredeti berendezéséből sajnos semmi nem maradt meg, a kiállítás azonban olyan bútorokat, használati eszközöket mutat be, melyek a XIX. században általánosan elterjedtek voltak, s amelyek között a Vajda család is élhetett.

A konyhában és a bal oldali kis szobában a bútorok hagyományos elrendezésben, a nagyobb szobában az egyes bútortípusok (láda, szublót, szekrény) fejlődési rendben láthatók. A ház falára a Vajda János Társaság helyezett márványtáblát 1934-ben.

A község központjában álló Ürményi-kastély első emeleti helyiségében a költő születésének 150. évfordulóján, 1977-ben nyílt emlékkiállítás. A terem falait az erdőről készült

Az egykori erdészház a váli erdőben

nagyméretű fotók borítják, mellettük az ide kötődő Vajda-versek olvashatók. Egy posztamensen a költő mellszobra, László Péter alkotása. A vitrinekben családi dokumentumok, kézirat- és levélmásolatok, újságok, könyvek. Érdekes az a levél, melyben Vajda Jókait kéri, hogy támogassa verseskötetének kiadását a Kisfaludi Társaság ülésén. A Vasárnapi Újság 1908. évi 39. száma a címlapon számol be Vajda János szobrának ünnepélyes leleplezéséről. A szobor Vál főutcáján, az Ürményi-kastély közelében áll. Holló Barnabás alkotása.

Gárdonyi Géza Emlékmúzeum

„Agárdon születtem, de... én már a bölcsőmben megkezdtem a vándorlást. Ha már egyszer Gárdonyiban kereszteltek, úgy gondoltam, hogy Gárdonyira kereszteltem a nevemet is.”

Az írónak születése helyéről nem lehetett tudatos emléke. Családjá mindössze két évet töltött Agárdpusztán. Ziegler Géza esztendő s sem volt, mikor a szabadságharc bukása után nyugalmát nem lelő apja továbbindult új munkahelyet keresni.

Gárdonyi Géza Emlékmúzeum, Agárd

Gelencsér Ferenc felvételei

A házat, amelyben 1863. augusztus 3-án megszületett, tanítólaknak szánták a Nádasdy grófok, akkor azonban az uradalom három iparosra, a gépészre, a kovácsra és a kőművesre lakott benne. Gárdonyi életrajzíró fia így idézte fel a szülőház egykori képét: „A téglafalban a déli oldalon három kis gyalulatlan deszkaajtó, és öklömnyi üvegszemes hat kis ablak. A ház második ajtaja a bejáró Zieglerék volt lakásához. Szűk kis előszoba. Szemközt konyha. Jobbra-balra egy-egy szoba”. A ház külseje nem sokat változott az elmúlt egy és negyed század alatt.

Az épület 1963 óta múzeum. A jelenleg látható kiállítás Gárdonyi Géza születésének 125. évfordulóján, 1988. augusztus 3-án nyílt meg.

A konyha berendezése, a bútorok, az edények a XIX. század második feléből valók. Ilyen lehetett Zieglerék konyhája. A nagyobbik szobában Gárdonyi életének legfontosabb dokumentumai és sok fénykép látható. Lapok, folyóiratok címlapjai, cikkek jelzik újságíró pályájának állomásait. Az Egerben végleg letelepedett, visszavonultan élő Gárdonyi élénk levelezést folytatott író- és költőtársaival, szerkesztőkkel, kiadókkal. Eredetiben olvashatók – többek között – Tömörkény Istvánhoz, Szabolcska Mihályhoz, Miklós Andorhoz írott levelei. Érdekesek anyaggyűjtő cédulái, titkosírásos feljegyzései. A kiállított dokumentumok sorát a Fejér vármegye Törvényhatósági Bizottsága, 1922. december 18-án tartott közgyűlésén készült jegyzőkönyv részlete zárja. A közgyűlés „elhatározza, hogy Gárdonyi Géza emlékét jegyzőkönyvében megőrökíti, és a vármegye közönségének mélyen érzett gyászát a hátrahagyott család előtt jegyzőkönyvi kivonaton tolmácsolja. Utasítja alispánját, hogy annak az agárdi háznak, melyben Gárdonyi Géza született, emléktáblával való megjelölése iránt javaslatot tegyen”.

A lakás kisebbik szobájában a sokszínű, gazdag életmű dokumentumai kaptak helyet. Gárdonyi írt verset, drámát, elbeszélést, regényt. Olvasható itt Tolsztojnak című verse, a költő Gárdonyi ars poeticája. Láthatók drámakötetei, színházakkal kötött szerződésai, korabeli kritikák. Itt van az összes Göre Gábor-kötet egy-egy példánya, a Dante-kiadású életműsorozat, legfontosabb regényeinek német, bolgár, örmény, vietnami fordításai.

A kiállítás legértékesebb darabjai az egeri múzeumtól kölcsönkapott kéziratok. Egyik tárlóban a Hosszú hajú veszedelem, másikban a Szunyoghy miatyánkja lapjai, egy harmadikban Gárdonyi olvasókönyv-tervezete látható.

Németh László Emlékkiállítás

*„Író is úgy lettem, hogy
Szilasbálhás kiszólt belőlem...”*

Németh László Nagybányán született, de „választott szülőföldje” – apja szülőfaluja – Szilas. Itt töltötte vakációit a falu közepén lévő tágas parasztportán. „...az a ház ... gyermekkoromban számomra a boldogság szigetét jelentette... mint egyke a nagy, huszonnégy unokatestvéres családban itt kóstoltam a vidéki életet”. Gimnazista korában saját költeményeit szavalta a falu kaszinójában, fellépett műkedvelő színjátszókkal.

Műveinek jelentős része az itteni világ elemeiből épül fel. Itt készül a halálra a nagymama, a Horváthné meghal című novellájának hősnője. Ezzel az írással nyerte meg a Nyugat pályázatát 1925-ben, s ezzel avatta íróvá a legtekintélyesebb magyar folyóirat. Innen indul Boda Zoltán, az Emberi színjáték főalakja. Ide kötődnek legjelentősebb regényei, az Iszony, a Gyász, a Kocsik szeptemberben, drámái közül az Erzsébet-nap. A kötődés sosem volt egyoldalú: Szilas mindig egy kicsit sajátjának tekintette Németh Lászlót. 1965 őszén megünnepelték negyvenéves írói jubileumát, s egyre határozottabb formát öltött a Németh László-emlékház gondolata; az egykori Németh-porta megvásárlása és emlékházzá alakítása. Az író örömmel fogadta a szilasiak tervét, de mindig tiltakozott az épületnek személyéhez kötött „emlékhelye” formálása ellen. „...ne feledjük el, hogy ez tájtörténeti múzeum. Szilas múltja és jelene kerül bele, s nem én, s az én ügyeim egyedül...” – írta 1970-ben. A házat 1971-ben vásárolták meg az író unokatestvérétől, Németh Pétertől, és kisebb felújítás után községi könyvtárrá alakították. Ennek ünnepélyes átadásán 1974. május 1-jén, Németh László is részt vett.

Az épületen – mely 150–200 éves, szilárd alap és szigetelés nélküli, falai nagyobb részben vályogból épültek – hamarosan a romlás jelei mutatkoztak. A felújítási munkák hamarosan elkezdődtek, de a kivitelezés megkezdése után kiderült, hogy az épület állaga olyan mértékben leromlott, hogy annak felújítása – még az épület eszmei értékének figyelembevételével is – gazdaságtalan. Ekkor született a döntés: a házat le kell bontani, az eredeti külső forma és a „halószoba” eredeti méreteinek meghagyásával új szerkezeti elemekből újjá kell építeni. 1984. november 16-án sor került a Németh László Általános Művelődési Központ Klubkönyvtára, és a Németh László és Szilas című kiállítás megnyitására.

Az újjáépített Németh-porta, Szilas (1984. november 16.)

A család szóhasználatában „halószobá”-nak nevezett helyiségben rendezett kiállítás Németh László és Szilas kapcsolatát kíséri végig a gyermekkortól az utolsó látogatásig. Korabeli fotók láthatók a hajdani nagy családról, nagyszülőkről szülőkről, az író gyermek- és ifjúkoráról, a század eleji Németh-portáról. Érdekes Keserű Zsófia emlékkönyve, melybe a fiatal Németh László kedves emlékverset írt. Kiállításra került Németh Péter kézírásos füzet, melyben feljegyzések olvashatók az íróról, jellemzések a család tagjairól, arról, hogy telt Németh László egy napja Szilason. Láthatók a Tanú című egyszemélyes folyóiratának példányai, jegyzetekkel ellátott könyvei, s a szilasi múzeumnak 1974. május 1-jén dedikált életműsorozat kötetei. A novellák, regények, szilasi vonatkozásaira egy-egy kép utal. Az Iszonyt idézve Németh Péter és Szarka Emília esküvői képe; a Gyász megírására ihlető unokatestvér, Kertész Józsefné Pethes Zsófia fekete ruhás alakja. Németh László özvegyének ajándékként sajkódi házukból néhány bútor is látható. Ezek közül irodalomtörténeti szempontból talán a legértékesebb az az asztal, mely a ház teraszán állt, s amelyen jó néhány klasszikus mű íródott.

Horváth Júlia

Tájházak

A sukorói Néprajzi Ház

A Velencei-tó északi partján, a Velencei-hegység gránitsziklás juhlegelői, erdői és szőlői között találjuk a népi építészeti emlékekben gazdag Sukoró községet. Sukorón két évtizeddel ezelőtt még egész házsorokat láthattunk fehérre meszelt sárfalú, nádtetős házakkal. Ma is ilyen a Szilvás-sor, amely az 1848-as pákozdi csatát előkészítő haditanács színhelyéül szolgáló sukorói református templomtól indul a borjúvölgyi pincesoron keresztül a Meleg-hegy felé. A székesfehérvári István Király Múzeum itt rendezte be 1967-ben Fejér megye első szabadtéri néprajzi múzeumát, a Néprajzi Házat. A Szilvás-sor házaiban hajdan zsellérek laktak, a Néprajzi Ház is jellegzetes zsellérház. Egykori tulajdonosai legfeljebb egy hold szántófölddel és kis darab szőlővel rendelkeztek. Napszámosmunkából éltek, nyáron aratni, csépelni jártak a Mezőföld pusztáira.

A sárfalú, nádtetős ház koráról az első szoba gerendájába vésett 1863-as évszám tanúskodik. Az udvarról egy keskeny gádoron keresztül léphetünk be a nyitott kéményes konyhába, innen az első és a hátsó szobába. Ezekben a helyiségekben a ház eredeti, az utolsó tulajdonostól ránk maradt berendezését, bútorait, tűzhelyeit láthatjuk.

A sukorói Néprajzi Ház, 1989.

A konyha belső felére a boltozatos nyitott kémény borul, a ház valamennyi tüzelőberendezése ehhez kapcsolódik. Alatta jobb oldalon a rézüstben való főzésre szolgáló katlan és a hátsó szoba kemencéjének fűtőnyílása, balra a vályogból rakott, bádogsütős tűzhely látható. A tűzhelyen találjuk a régi sütés-főzés fontos eszközeit: a vasháromlábát, a háromlábú cseréplábast, a hatalmas, kétfülű, kívül mázatlan cserépfazekakat, az ugyancsak cserépből készült kacsasütőt. A konyha hátsó falát színes, keménycserép tányérok díszítik. Alattuk a vizespad és a fából készült hatalmas krumplynymó áll. A konyha belső felét a külső pitvartól elválasztó falra, a nyitott kémény boltozatát tartó gerendára erősítették a fazekaspolcot. Rajta kisebb-nagyobb, belül sárgamázás, kívül mázatlan vagy sárga, barna, zöld csíkos tűzálló fazekak, belül sárga-, kívül zöldmázás tejesköcsögök sorakoznak. A tűzhelyen és a fazekaspolcon látható edények a Dunántúl híres fazekasközpontjában, a közeli Csákváron készültek.

Az első szobában a festett sarokpad előtt a szöttes karácsonyi abrosszal letakart fiókos asztal áll. Felette a falon szentképek lógnak. Az ablaktól jobbra a virágosra festett ruhásszekrény helyezkedik el, ajtóin a *Szabó Erzsébet ANNO 1860* felirattal. A szekrény tetejére színes üvegporharakat, porcelánbögereket állítottak. A szoba jobb oldalán, a fal mellett húzódo két magasra vetett ágy előtt sorakoznak a kukoricacsuhéval befont székek és egy talpas bölcso. Az első szoba jobb sarkába a vályogból rakott tűzhely épült. A bal sarokban a korábban ruha tárolására szolgáló vésett és festett diszú láda, és a szintén kukoricacsuhéval befont ülőlapú karosszék kapott helyet.

A hátsó szoba sarkában emelkedik a konyhából fűthető, vályogból rakott, hasáb alakú kemence, a hozzá épített, főzésre szolgáló takaréktűzhellyel. Az ajtó mellett jobbra az apróbb tárgyak elhelyezésére szolgáló, falba mélyített *vaklik* érdemel figyelmet. A hátsó szoba egyszerű berendezése azt a világot tükrözi, amelyben a ház utolsó tulajdonosa, később gondnoka, egy szegény falusi özvegyasszony, az 1960-as, 1970-es években élt.

A sárréti tájház Fülén

Balatonakarattya szomszédságában, Füle községben a Széchenyi utca 107. szám alatti népi műemlék házat 1985-ben állította helyre az Országos Műemléki Felügyelőség. A XIX. század első felében kosáriréves árkádsorú tornáccal épült lakóház formailag a Bakony-Balaton-felvidék hasonló épületeire emlékeztet, elterjedésüket tekintve azoknak legkeletibb előfordulása. A hosszú ház mai formáját a régebbi első rész kibővítésével nyerte. Az utca felőli, korábbi épületrész szoba, konyha, kamra, istállóból áll. A hátsó, későbbi, a XIX. század második feléből való épületrész helyiségei: konyha, szoba, kamra és istálló. Az épület esetében a Dunántúlon, a Kisalföldön és az Északi-Középhegységben gyakori, több család által lakott hosszú házzal, közös udvarral van dolgunk. A fülei házban az 1970-es évek elejéig két család élt.

A két épületrész tüzelőberendezése, füstelvezetése is különböző volt. Az első rész kémény nélküli füstökonyhás házként épült, ahol a szoba ajtaja egészen az 1920-as évekig nem a füstökonyhából, hanem a tornácról nyílt. A második házrész konyhája már téglaboltozatú nyitott kéménnyel épült. A nyitott kémény alatt a kocka alakú kenyérsütő *nagykemence* és a kalács-, rétes-, hússütésre használt *kiskemence* ma is látható.

Az árkádsoros tornác miatt épületszerkezeti, a közös udvarból eredően társadalomnéprajzi szempontból figyelemre méltó házat a Fejér Megyei Tanács szabadtéri néprajzi múzeum számára állította helyre. Az épület első felében 1986-ban sárréti tájházat rendeztünk be. A berendezési tárgyak jelentős része a ház utolsó tulajdonosától került a múzeumba. Ezt egészítettük ki a Fülén és a Fejér megyei Sárrét községeiben gyűjtött tárgyakkal, elsősorban bútorokkal és textilekkel. A tájház berendezéséből főként a Polgárdiból való, keményfából faragott, *Kovács János 1832* feliratú sarokpad és a Soponyáról ide került, XIX. századi bögreszemes, zöldmázás, csákvári cserépkályha érdemel figyelmet.

Az épület második részében *Szöttesek és hímzések Fejér megyében* címmel rendeztünk kiállítást a székesfehérvári István Király Múzeum néprajzi gyűjteményének anyagából. Kiállításunkon a Fejér megyei takácsközpontokban, Polgárdin, Zámolyon, Lovasberényben, Tabajdon készült szötteseket, a kenderfeldolgozás eszközeit, a takács céhemlékeket, valamint a XVIII–XIX. századból ránk maradt Fejér megyei hímzéseket mutatjuk be. A kiállított szöttesek közül különösen egy lajoskomáromi takács remekmunka érdemel figyelmet. Kendervászon törülközőbe piros pamutfonallal hat csíkot szőtt a remeklő takács.

A sárréti tájház Fülén, 1989.

A harmadik csíkba felirat került: *Bolbás, Dég és L.komáromi B. Takács Céh Remekje K. 1851.* A negyedik csíkban kétféjű sas mintát látunk. Utóbbi motívum gyakran feltűnik céhemlékeinken, mivel a legtöbb céh Habsburg királyainktól nyerte szabadalomlevelét. Ritkaságnak számít a kiállításon látható, 1829-ben nyomtatott takács tankönyv és mintakönyv. A takácsszerszámok sorában Báthori Benő tabajdi takács szövőszékét mutatjuk be. A kiállított hímzések közül a legrégebbi évszámú darab az 1735-ből származó bicskei úrasztalterítő. A laposöltéssel, szálszámolással és fehér lyukhímzéssel készült textíliák csoportjában párnavegeket, jegykendőket, fej- és vállkendőket mutatunk be Fülén, a sárréti tájházban.

A Palotavárosi Skanzen Székesfehérváron

Székesfehérvár műemléki jelentőségű területté nyilvánított Belvárosát körülölelő külvárosai közül a keleti, a Víziváros az 1960-as évek végen tűnt el. A nyugati, középkori eredetű Palotaváros bontását, vele párhuzamosan az új városrész építését egy évtizeddel ezelőtt kezdték el, és az ma is folyik. A földműves–iparos–kereskedő külváros lebontása irányította az István Király Múzeum kutatóinak figyelmét a városrész gazdag múltjának, hagyományainak feltárására. Kutatás közben merült fel a gondolat, hogy a városrész egy utcaszakaszát, a Rác utcában álló, 1771-ben épült görögkeleti templom (*Rác templom*) műemléki környezetét a bontástól megmentsük, s a helyreállított épületekben *élő skanzen*t (múzeumokat, kisiparos műhelyeket, boltokat, vendégházakat) rendezzünk be.

A székesfehérvári Rác-templom a Palotavárosi Skanzenben, 1989. (Lukács László felvételei)

Az első terv elkészítése után még évekig bizonytalannak látszott a skanzen megvalósulása. Számtalan, a skanzen mellett érvelő megbeszélés, újságcikk, tanulmány, előadás, rádió- és televízióműsor után a terv végül úgy valósult meg, hogy 1985-től egy-egy ház újjáépítéséhez sikerült megnyerni a város nagyvállalatainak anyagi és erkölcsi támogatását.

A Palotavárosi Skanzenben a Fejér Megyei Művelődési Központ, illetve a Népművészeti Egyesület kezelésében lévő *Mesterségek Házán* kívül közművelődési szempontból három épület, három kiállítás érdemel figyelmet. Mindhárom 1988-ban valósult meg. Elsőként a KIOSZ Fejér Megyei Titkársága szervezésében, a város és a megye kisiparosainak társadalmi munkájával épült újjá a *Kisiparos Emlékház*, ahol a Fejér megyei kisipar múltjáról rendeztünk kiállítást. A Fejér–Komárom Megyei Tejipari Vállalat által helyreállított és fenntartott épületbe egy országos szakgyűjtemény, a *tejipar-történeti állandó kiállítás* került. Az Ikarus Székesfehérvári Gyára által újjáépített Rác utca 11. számú házban nyitottuk meg a *Palotavárosi emlékek, Székesfehérvár-Palotaváros története és néprajza* című állandó kiállítást.

A kiállítás célja az 1975 óta végzett kutatások eredményeként bemutatni, hogy a lebontott Palotaváros a XVIII. század óta milyen szerepet játszott Székesfehérvár életében. Az épület belső berendezését, bútorait, szentképeit az utolsó tulajdonostól, Csikós Danicától már a kutatás során, 1981-ben megvásároltuk az István Király Múzeum számára. Az épületet 1986-ban az Ikarus Székesfehérvári Gyára a korábbi felmérések, fényképek alapján újjáépítette, majd átadta a múzeumnak. Újjáépítésekor megbizonyosodhattunk róla, hogy hátsó végfala vastag, tölgyfa talpgerendára épült.

A ház első szobáját és konyháját az eredeti bútorokkal rendeztük be, a hátsó szobában Palotaváros történetéről és néprajzáról készítettünk kiállítást. Bemutatjuk itt Palotaváros hagyományos társadalmi rétegeit, foglalkozási csoportjait, azok életmódját. Kiállítottuk a Palotavároshoz kötődő mesterségek (tobak, varga, csizmadia, cipész, szíjgyártó, csapó, szűcs, szűrszabó) szerszámaikat, céhemlékeiket is. A kiállítás negyedik helyiségében a *Dittrich-kalaposműhely* berendezése látható. Palotaváros híres, elismert kalapos dinasztiajának megalapítója az 1891-ben felszabadult Dittrich Ede volt, akit fia, István követett a műhelyben, amely korábban a Szömörce, majd a Csapó utcában működött egészen 1986-ig, amikor teljes felszerelése a múzeumba került.

Palotaváros két középkori külvárosból, a *Szigetből* és a *Rácvárosból* alakult ki. Története folyamán középkori eredetű utcaneveit megőrizte. Ilyen a Jancsár, Sütő, Halász, Rác, Tobak, Szömörce, Csapó utca neve. A Palotaváros északi részét képező Rácváros főutcája a Rác utca volt, amelyben a XVI. század második fele óta összpontosult mindaz, ami a szerb (rác) nemzetiség itteni történetéhez kapcsolható: a Rác-templom, a szerb iskola, a földművesek, iparosok és kereskedők háza. Értékes műemléke a Rác-templom, aminek külseje szerénységével, egyszerűségével, kis méretével tűnik ki a város többi templomához képest. Barokk stílusú, egyhajós, egytornyú épület. Keresztelő Szent János születése emlékének szentelték. A belső restaurálás során, az 1970-es években figyelemre méltó falképek bukkantak elő a sok gyertya égetésétől lerakódott évszázados korom alól: angyalok, próféták, szentek kara övezi a Jézus és Keresztelő Szent János életéből vett jeleneteket, evangéliumi történeteket.

A Belváros és a Felsőváros lakosainál szegényebb iparos, kereskedő, földműves réteg megtelepedése révén Palotavárosnak sajátos társadalmi alakult ki, amely külső megjelenésén, utcáin, épületein is visszatükröződött. Palotaváros iparos–kereskedő–földműves lakossága egy olyan külvárosi települést hagyott ránk, amely inkább falut, mintsem várost idézett. E település történeti és néprajzi emlékeit mutatja be az ide látogatók számára a Rác-templom műemléki környezetében kialakuló Palotavárosi Skanzen. A Palotavárosi Skanzent az Európa Tanács műemlékvédelmi bizottsága 1990-ben Európa Nostra-díjjal tüntette ki.

Lukács László

Avar kori arany övveret (Hornják László rajza)